

'יראה יראה — כדרך שבא לראות כך בא ליראות' —

'בן אדם, ראה תמיד את בוראך בעיני שכלך, כי ה' השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש אלקים, היינו שבעיני שכלו דורשו, ובראייתך תעשה רושם, כמו הנעמה שבהסתכלה בביצתה היטב נוצרת ומתקמת בתוך הביצה הנעמה ומתבקעת ויוצאת. וכן ה' בהסתכלו כך ישפיע לך כל מיני שפע וברכה.

ועל זה כתיב **יראה כל זכורך וארז'ל: 'יראה — יראה, כדרך שבא לראות כך בא ליראות.** ולהמון עם הוא ג' רגלים בשנה, בזמן המקדש, אבל למשכילים כל יום תמיד בכל שעה, בכל מקום, בהסתכלך כלפי מעלה ברעותא דלבא, יתעורר עלך אתערותא מרעווא דכל רעוין בריך הוא בריך שמייה לעלם ולעלמי עלמיא' (ספר חרדים — פרק ד' דברי כבושין).

דף ה

הערות ובאורים בפשט

יאם היה מומחה לרבים דן אפילו יחידי. **אמר רב נחמן: כגון אנא דן דיני ממונות ביחידי...** — כתבו הפוסקים שבזמן הזה אין דנים דין 'מומחה לרבים' לדון יחידי בעל כרחו של אדם (שו"ת מהרי"ו קמו, מובא ברמ"א חו"מ ג, ב. 'משמע שליכא בזה חולק' — אגרות משה חו"מ ח"ב ג. וראה באריכות במש"כ בתשב"ץ ח"א קס — על הנהגת הריב"ש בענין זה. וע"ע בשו"ת מהרי"ק ריש שורש פ). ובדיעבד, יחיד המומחה לרבים [דגמיר וסביר, בקי בדינים ובעל שיקול הדעת, אשר חכמתו גלויה ומפורסמת, והוא מנוסה בדינים — כפי שכתבו הראשונים] שדן — דינו דין (ש"ך ג סק"ז כה סק"ג).

ונחלקו הראשונים האם יחיד המומחה לרבים, כמו יפה גם לקבלת עדות או שמא אין לו שם 'בית דין' וצריך לצרף עמו שנים אחרים לצורך קבלת העדויות. ובנתיבות המשפט (חו"מ ג) הכריע שמקבל עדות לצורך עצמו [וכיון שקיבל אין העדים יכולים לחזור מהגדתם הראשונה], אבל בית דין אחר אין יכול לדון על פי קבלת עדות זו, שהואיל ואין כאן 'בית דין' — הרי זה עד מפי עד. (וע' חו"א טו שצידד בדבר).

'אמר רב נחמן... וכן אמר ר' חייא...' — אפשר שאין זה רבי חייא הגדול, תלמיד רבי — שהרי הוא קדם לרב נחמן, אלא אמורא הוא [שמא ר' חייא בר אבא], ולכך הוזכר לאחר רב נחמן (ערוך לנר, ובה יישב קושית מהר"ם שיף. ע"ש).

ומהכא להתם (נמי) מהני, דהכא שבט והתם מחוקק, כדתניא: לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את ישראל בשבט, ומחקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים' — פרשו בתוספות שלענין הפקעת ממון עדיף כחם של בני בבל שנקראו 'שבט' ורודים את העם במקל, מבני א"י שאין להם כח כפיה חזק כמותם. והטעם, לפי שראש הגולה בא מזרע דוד מן הזכרים, ואילו נשיא שבארץ ישראל — מהנקבות, כמו שאמרו בירושלמי.

וכתב הריב"ש (ומובא בפוסקים חו"מ ג, ד) שמי שהוא גמיר וסביר — מועילה לו רשות מאת המלך, שהרי כתב רש"י שסמכותו של ראש הגולה ליתן רשות לדון, מאת מלך פרס באה, ואם כן קל-וחומר שרשות ישירה מאת המלך מועילה. וכן הסכים לדבריו הש"ך (סקט"ו).

ואולם ב'תומים' יצא לחלוק על כך, על פי דברי התוס' הנזכרים, שעיקר הטעם תלוי בכך שראש הגולה בא מזרע דוד מן הזכרים, ואין ללמוד מזה לעלמא, שאם לא כן 'מאיזה טעם יהיה ביד ריש גלותא ליתן רשות לא"י משום דהיה לו כח ממלך פרס, וכי מלך פרס משל בזמן רבי ודור של אחריו בארץ ישראל כו', אלא ודאי דלא תליא במלך כלל, רק מי שהוא מזרע דוד — לו העוז והממשלה ורשו מן השמים'. בספר בית ישי (קד) החזיק בדברי הריב"ש והש"ך ובאר שיטתם, שמלכי פרס, הם שייסדו את שושלת ראש הגולה, וכנאמר במקרא, שמינו את נחמיה להיות פחה בארץ יהודה, ונתנו רשות לעזרא למנות שופטים ודיינים ולהעניש החוטאים במיתה ובשאר עונשים. ועיקר כח השררה והכפיה באה ע"י קבלת מרות מצד העם והציבור [כי בלאו הכי נידונית כפייתם כאלמות בעלמא ואינה 'שררה'], והיות וכבודו של ראש הגולה היה גדול בעיני העם יותר מכבודו של הנשיא שבא"י, משום כך ידו היתה תקיפה יותר ממנו, והיתה שררתו מתפשטת גם על ארץ ישראל, שלא כנשיא שכל ממשלתו היתה רק בא"י. והטעם הנ"ל בא רק לפרש מדוע נסבב הדבר כן, משום שהיו מזרע דוד הזכרים, אבל לא שזה עיקר הטעם לסמכות שבידם. [תדע, שאם נאמר שסמכותו נובעת רק מן העובדה שהוא מזרע דוד, א"כ זרע דוד הבא מן הנקבות לא היה צריך להיות לו כח כלל, שהרי משפחת אם אינה קרויה משפחה]. וע"ש עוד בבור הענין שנטילת רשות פוטרת.

ז'הא רבה בר רב הונא כי הוה מינצי בהדי דבי ריש גלותא אמר, לאו מינייכו נקיטנא רשותא, נקיטנא רשותא מאבא מרי... במילתא דעלמא הוא דאוקים להו' — פירוש, באמת נטל רשות לדון מראש הגולה, ועל כך היתה סמיכתו [להיפטר מלשלם במקרה של טעות וכד'], וכדי שלא ישתררו עליו יותר מדאי בסברם שכל גדולתו מחמתם באה לו, לכך העמידם במלתא בעלמא לומר שעיקר סמיכתו באה מארץ ישראל (עפ"י שו"ת מהרי"ק קי; יד דוד. ומכאן הביא מהרי"ק ראייה למנהג הרווח, להחזיק את החכם הנסמך כפוף לסומך, ע"ש).

'אמר ליה רבי חייא לרבי: בן אחותי יורד לבבל. יורה? — יורה. ידין? — ידין...' — פרשו להלן בגמרא שכל מורה הוראה צריך קבלת רשות מאת הרב להורות. ונראה ששיטת בעלי התוספות היא שאין לחלק בין איסור לממון, וגם לענין ממון צריך נטילת רשות. וזהו שאמרו 'דין ידין'. ואולם לפרש"י (ע' להלן כג. ד"ה בי ובתוס' כאן ובע"ב) נראה שעל כרחנו לחלק בין איסורים לממונות; שהממון, הואיל וניתן לחזרה, וגם מסור ביד בית דין להפקירו, שהפקר ב"ד הפקר, קל הוא מאיסורים ולא הצריכו בו נטילת רשות. ומה שאמרו 'דין ידין' — לענין שייפטר מלשלם אם יטעה, ולא לענין עצם הסמכות לדון (וכ"מ מלשון רש"י בד"ה ידין). ומה ששאלו לקמן 'אי גמיר, רשותא למה לי למישקל?' — לא קאי על דין אלא על 'יורה' (עפ"י שו"ת מהרי"ק קסט ד"ה אבל. וע' כיצא בזה קולא בדיני ממונות מבאיסור והתר — בתוס' להלן מב. לענין שתית יין).

(ע"ב) 'זהאמר רב: שמונה עשר חדשים גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר' — ואין לתרץ שזה היה לאחר שנסמך מרבי, וכיון שלא רצה שיתיר בכורות, מדלא היה בקי, הלך אצל רועה — אין לומר כן, שמלשון 'גדלתי אצל רועה' משמע שהיה זה בצעירותו (ערוך לנר).

'משום הא גופיה, דרב בקיע (י"ג: 'פקיע' — מפורסם) במומי טפי ושרי מומי דלא ידעי אינשי, ואמרי כי האי גוונא שרא רב, ואתו למשרי מום עובר' — מכאן שאסור לחכם להתיר דבר התמוה שנראה

לרבים שהתיר את האיסור (הגהות מיימוניות — מובא בשלחן ערוך יו"ד רמב"י). ודוקא כשמורה בסתם, כדכחא, אבל אם מראה פנים להתר ונותן טעם לשואל, או שמוכיח לו מתוך הספר — מותר (ש"ך שם סקי"ז).

פשיטא, לפלגא — הא קאמר דמהני — הרמב"ם (סנהדרין ד, ח) הוסיף בו תנאי; רק מי שראוי להורות בכל התורה כולה, יש לבית דין לסומכו וליתן לו רשות לדברים מסויימים (ומקורו בירושלמי פ"ק דהגיגה. — לח"מ שם).

ואולם כתבו האחרונים (עש"ך יו"ד רמב"ב סקכ"ב בשם דרכי משה. וכן נקט והוכיח בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א קכו, ח) שדברי הרמב"ם הללו אינם אמורים אלא לענין סמיכה ממש (שבזה מדובר בירושלמי הנ"ל), אבל לענין מה שתקנו ליטול רשות להוראה, אף אם אינו ראוי לכל התורה — נותנים לו רשות לדברים מסויימים. ואתי שפיר לפי זה מה שאמרו לעיל **אלא משום דלא בקיע במומי** ואעפ"כ נתן לו רשות לשאר מילי. אך אפשר שהיתה זו סמיכה ממש לרב (ער"ן נדרים עח. וכן נראה שנקטו כמה ראשונים). ואם כן צריך לומר שלפי המסקנא שנדחה טעם זה דלא בקיע, שוב י"ל שאינו אמת ודחי הוא מיסודו, שאם אכן לא היה בקי במומין — לא היה נותן לו רשות כלל.

ואי איתא, להו כשנים שדנו? — שאני התם דמעיקרא אדעתא דתלתא יתיבי, הכא לא אדעתא דתלתא יתיבי — יש לשאול מאי קושיא, הלא אינם חפצים להיות 'בית דין חצוף' ומדוע לא נורה להם את הדין שלכתחילה, להוסיף דיינים? ופירש הר"ן שסבר המקשה שאם אחד אינו יודע הרי זה כדיעבד, ובאופן זה אין זו 'חוצפה' לגמור הדין בשנים.

(עוד יש לומר, אם שנים שדנו דיניהם דין, הלא כבר הוכרע הדין ונשלם, ואין טעם להוסיף כעת. ואע"פ שלא אמרו 'צא תן לי', אבל כבר אמרו השנים 'חייב אתה', וכיון שכן אין צורך להוספת שלישי בשלב זה. ותרצו, היות ומעיקרא ישבו על דעת שלשה, לא נגמר הדין עדיין ויש מקום להוספה.

ולכאורה הוא הדין אם מת אחד מאותם שפסקו קודם שהשלישי אמר דעתו — אין כאן פסק בית דין).

הדין בשלשה ופשרה בשנים, ויפה כח פשרה מכח הדין ששנים שדנו — בעלי דינים יכולין לחזור בהן, ושנים שעשו פשרה — אין בעלי דינים... — לא אמר 'ובזה יפה כח...'. משמעות הדברים שדבר נוסף יש כאן. ואכן הרישא מדברת על לכתחילה, ובסיפא מוסיף שיפה כח הפשרה שאין אפשרות לחזרה ממנה גם שעשאוה בשנים, שלא כדין שאינו מתקיים — אף בדיעבד — בשנים. וברישא השמיענו חידוש שפשרה לכתחילה בשנים, ובסיפא שמענו שדין פסול בשנים אף בדיעבד.

ואע"פ שגם בדינא דרישא יפה כח הפשרה — יותר מתאימה לשון זו, 'יפה כח פשרה...' לענין דיעבד, שכחה יפה בכך שהיא עומדת וקיימת אף בשנים, שלא כדין שאין לו מעמד כלל בשנים.

ככתבם וכלשונם

ואם היה מומחה לרבים דן אפילו יחיד. אמר רב נחמן: כגון אנא... — [כגון זה אמר רב נחמן על עצמו בכמה מקומות — ע' להלן צח: סוף סוטה; בכורות לו.].

'... ואף על פי דמקרא צווח 'ההלך זר ולא פיך' — אבל הוא לא בא להלל את עצמו רק להודיע הדין גדר המומחה והחכם. ולא אמר על אחר, כי לא הגיע לשלימות החכמה אלא הוא. ולא ידעו אחרים ממעלתו גם כן, רק הוא עצמו שידע מעלתו שכבר נשתלם במדת הענוה הקודמת, ובטח לבו שמכיר

ערכו באמת ולא מגסות הרוח, הודיע שפיר דין החכם והמומחה שהוא דוקא כשיהיה בתכלית השלימות כמותו. וזה על דרך שאמרו (בנדרים סב.) שרי לאודועי באתרא דלא ידעו ליה. והיינו לצורך, כההוא **דעבדך ירא את ה'...** (מתוך 'ישראל קדושים' עמ' 66. וע' בתשב"ץ ח"א קס; יד דוד).

'דרבה בר חנה דן דינא וטעה...' — לא מצינו דיין שטועה בדינו אע"פ שמשלם מביתו, שהוא פסול לדון — לפי שכל אדם עשוי לטעות, שאפילו גדולי התנאים טעו בדינן, כדאמרינן... וכן האמוראין היו טועין בדינן... אלא שיש לומר שזה לא נאמר אלא בחכמים הגדולים שאין טעותם אלא מפני שהם בעלי סברא בעלי הוראה, ואינהו הוו מארי דתלמודא, ואע"פ שיצתה טעות מתחת ידם, אין נפסלים בכך, שהרי חכמתם שסמכו עליה גרמה להם טעותם באותו דין בלבד, אבל... (תשב"ץ ח"ב ט. עוד על סילוק דיין שטעה — ע' במובא בב"ב קעד).

ציונים ופרפראות

'... ומחקק מבין רגליו — אלו בני בניו של הלל...' — אם בית הנשיאות היה מזרע דוד מן הזכרים, או מן הנקבות — ע' פריסת יריעה זו בספר מגדים חדשים — שבת נו. וע' יד דוד להלן צה: יערות דבש ח"ב יז.

ומחוקק מבין רגליו שוה בגימטריא: תורה. וכן **תלמידי חכמים** [בהפרש אחד]. (בעל הטורים, ויחי. ובכתוב 'ומחוקק' — חסר. ומצאנו כיו"ב רבות בבעה"ט).

(ע"ב) 'זאיבעית אימא משום הא גופיה דרב בקיע במומי טפי ושרי מומי דלא ידעי אינשי ואמרי כי האי גוונא שרא רב ואתו למשרי מום עובר' — מאותו הטעם כתבו פוסקים שבזמן הזה צריך מום מובהק וידוע כדי להתיר הבכור, לפי שאין אנשים בקיאים במומים ואין לנו מומחים, חוששים שמא יתירו במום עובר. הלכך אין להתיר אלא בכגון נסמית עינו ונקטעה ידו, אבל לא דוקין שבעין וכד' (עפ"י רבנו יונה, מובא ברא"ש ובטור יו"ד שט; שו"ת מהרי"ל החדשות קנו, ג).

'והוא מי ביצים דרש להו' — כבר נשאו ונתנו הפוסקים האם ביצה חיה נידונית כאוכל או כמשקה [ונפקא מינה לענין שיעור חיוב ברכה אחרונה לגומעה, ששיעור מאכל בכזית ושיעור משקה ברביעית]. ודנו להוכיח מסוגיתנו. ע"ע: חזון איש טבול יום ד, י; שו"ת מהרש"ם ח"ג שנה; דעת תורה רי, א; שו"ת יביע אומר ח"א יא (ב), ובהערה באות ה; שבט הלוי ח"ז כא. (וע' קובץ שיעורים ריש ביצה).

'אמר ליה: אין, אבוה דההוא גברא גבה עינים הוה, נתן עיניו בגרושה' — בכמה מקומות מצינו קשר בלשון רבותינו ז"ל בין גבהות וגאווה ליצרא דעריות, כגון כאן בביטוי 'גבה עינים', ובמעשה דאותו נזיר צדיק (בנדרים ט ועוד) שפחזו עליו יצרו ואמר לו 'מפני מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך'. וכן אמרו 'ילבש שחורים ויתעטף שחורים...'. — שע"י השפלות וההכנעה אולי ירפה יצרו ממנו (עתוס' קדושין מ. מרבנו חננאל). וע"ע בענין זה בספר מי השלוח ח"ב תצוה. (מובא ביוסף דעת סוטה ה. וכן מצינו בתאות אכילה — כמו שאמרו בפ"ק דברכות על האוכל קודם התפילה, לאחר שנתגאה זה).
ואולם על פי פשט פרש"י 'גבה עינים' — שהלך אחר עיניו. (וע' גם בלשון רש"י להלן קח. ד"ה בשביל גלגל

העין, ובספר כסא רחמים (שם). וכן **ות שא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף**. וכן **וישא לוט את עיניו**. וע' **נזיר כג סע"א** (הערת הרב נאמן שליט"א).

ומה שדיבר על אביו בצורה זו, והלא יכול היה לומר סתם שהוא חלל — הנה כבר נחלקו הפוסקים האם קיימת מצות כיבוד באב רשע. ובפני יהושע כתב שבאותו ענין עצמו שעבר — לכל הדעות אין חייבים לכבדו. (ע' במזבא בב"ק צד: ובב"מ סב). ואולם כאן גרע טפי, שאינו רק חוסר כבוד אלא זלזול ובויון. וצ"ע.

ושאלתי זאת להגר"ח קניבסקי שליט"א, וזה אשר השיב: הרי ה' מוכרח לומר לו שהוא חלל דהיינו שאביו נשא פסולה ואדרבה דנו לכף זכות שלא עשה כן להכעיס רק מקלות ראש ומדות שאינן הגונות.

דף ו

'היכי דמי בשיקול הדעת — אמר רב פפא: כגון תרי תנאי ותרי אמוראי דפליגי אהדדי ולא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, וסוגיין דעלמא אליבא דחד מינייהו, ואזל איהו ועבד כאידך' — יש מי שכתב לדייק שאם אין סוגיין דעלמא כדעה ההפכית, אפילו אם יחזור בו הדיין מדעתו הראשונה ועתה דבריו הראשונים נראים לו מוטעים בהחלט, אין זה בגדר 'טעות בשיקול הדעת' ופטור מלשלם מביתו. וטעם הדבר, הואיל ובאותה שעה כך היתה דעתו, הרי זה בגדר פסק אמת באותה שעה, ואין חזרתו קובעת הלכה אלא מכאן ולהבא (עפ"י חדושים ובאורים ח, א).

וזהו פשר השאלה 'היכי דמי בשיקול הדעת' — שאם כמושמעות הפשוטה, שסובר עתה הדיין ששיקול דעתו היה מוטעה, אין זה בכלל 'טעה בשיקול הדעת'.

ולכאורה יש מקום בסברא לאידך גיסא; אם נתחדשה לדיין סברא הברורה לו עתה באופן מוחלט, ולפיה דעתו הראשונה טעות גמורה היא מיסודה, הרי זה כטעה בדבר משנה והדין חוזר, הגם שאין הטעות מפורשת במשנה [ועל כן שאלו 'היכי דמי טעה בשיקול הדעת']. וצ"ע.

'סוגיין דעלמא' — כגון מה שאמרו בגמרא 'דכולי עלמא מודה בשטר שכתבו אין צריך לקיימו... או 'דכו"ע אית להו דרב' — משמע שכן סוגיא דעלמא כאותה דעה. וכן מנהג הגאונים (עפ"י מלחמת ה' לרמב"ן — שבת מג [כ: בדפי הרי"ף]).

ומדובר שאותו חכם יש בכחו לחלוק ולפסוק נגד 'סוגיין דעלמא', אלא שיודע עתה שאילו ידע מקודם שסוגיין דעלמא כך היא, היה מקבלה ולא היה פוסק כנגדה. אבל במקום שאין בכחו לחלוק על ההכרעה המקובלת, אין זה נידון כ'טעה בשיקול הדעת' כי הוראתו הראשונה ודאי מוטעית היא ונגד ההלכה, והרי זה כטעה בדבר משנה. [וזהו כוונת רש"י להלן לג.] (עפ"י חדושים ובאורים ח, א).

'מקשינן פשרה לדין' — ואף על פי שהפשרה נעשית בהסכמה ורצון, אעפ"כ מצריכים שלשה, כיון שהם קובעים לפי דעתם ואינו בוטח בהם בלב שלם, וקל לטעות בדבר (עפ"י חזו"א סנהדרין טו, א).

'פשרה צריכה קנין' — כתבו בתוספות, אף על פי שבעלמא אנו נוקטים שמחילה אינה צריכה קנין — כאן צריך. ושני טעמים נתנו בדבר (ע' בדבריהם כאן ובב"מ קיב. וברא"ש); — הטעם האחד, היות ומחל על פי עצת הדיינים שהשיאוהו לכך, אין כאן רצון בלב שלם, ולפיכך צריך

לדעת רבי יאשיה, הכתוב הזה נאמר בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות לא למדנו מקור לדין 'נוטה' [אבל גם לדבריו דיני ממונות בשלשה אך מדרשה אחרת, ולא מחמת הכלל 'אין ב"ד שקול'].
שומת קרקע יוצאת מן הכלל, שנעשית בעשרה. וכבר עמדו המפרשים על טעם הדבר.

דף ד

ד. מהי השאלה האם 'יש אם למקרא' או 'יש אם למסורת'?

יסוד השאלה הוא, כאשר ישנה אפשרות לדרוש את הכתוב ולפרשו על פי צורת הקריאה או לפרשו בדרך שונה על פי צורת הכתיב — איזו אפשרות יש להעדיף.
למסקנת הסוגיא שנוי הדבר במחלוקות התנאים, בין שהקרי שונה מן הכתיב [כגון שכתוב לטטפת וקוראים לטוטפות; שבעים כתיב וקרינן 'שבועים'], בין שאינו שונה [כגון: יראה — יִרְאֶה]. (יש אומרים שבאופן זה, לרוב-ככל הדעות יש אם למקרא. ער"ן קדושין ל ובמפרשים כאן).
ואולם כאשר יש הכרח כלשהו לפרש כפי הקרי, הכל מודים שאין ללכת אחר הכתיב. [כגון לא תבשל גדי בחלב אמו — אין לפרש בחלב אמו שהרי דרך בישול אסרה תורה (וזה טיגון — רש"י. ועתוס)].
התוס' (בד"ה כולהו) הראו שלדעת כמה תנאים, במקום שאפשר לקיים שתי הדרשות, המקרא והמסורת — דורשים את שניהם. (וע' כיו"ב במהרש"א על תד"ה ורבנן).

דף ה

ה. א. דיין המומחה לרבים — האם רשאי לדון יחידי?

ב. מה כחה של קבלת רשות לדון מאת ראש הגולה ומנשיאי ישראל שבארץ ישראל?

ג. האם צריך לקבל רשות להורות הוראות בדיני איסור והתר, וממיי?

ד. האם אפשר ליתן סמיכה לדון ולהורות בדברים מסויימים בלבד, וכן למשך זמן מוגבל?

א. מומחה לרבים דן אפילו יחידי, כגון רב נחמן ורבי חייא. ודוקא גמיר וסביר (— בקי ובעל סברא ושיקול הדעת) ומפורסם בחכמתו, ומנוסה הרבה בדינים, ולא טעה בעבר (ערא"ש. והרמב"ם סתם. ומשמע מדבריו (ה,ח) שהדיין האמור בתורה שכשר לדון גזלות וחבלות, הוא בגדר 'מומחה לרבים'). ואפילו לא נטל רשות לדון מאת ראש הגולה.

א. המומחה לרבים יכול לכופף את האדם לידון (תוס' ועוד). ויש אומרים שאם לא נטל רשות אינו יכול לכפות (עב"ה ג בדעת הרמב"ם. ואין כן דעת התומים).

ב. מפרש"י משמע לכאורה שדין זה אינו מוסכם אלא שנוי במחלוקת התנאים אם מדין תורה כשר היחיד לדון. והתוס' ושאר ראשונים חולקים וסוברים שגם לדעת האומרים צריך שלשה מדאורייתא, תקנו חכמים שמומחה לרבים דן אפילו יחידי.

ג. מוכח מרש"י שאין דין יחיד מומחה לרבים אלא בהודאות והלואות, אבל בגזלות וחבלות וכד', אין דנים אלא שלשה (שהרי לכו"ע צריך שלשה מומחין מדאורייתא). וכן משמע ברמב"ם (סנהדרין ה,ח).

ד. כתב הרא"ש שמומחה לרבים דן יחידי אפילו אינו סמוך, שלא חילקו חכמים. (וכ"מ בתוס' לג. ד"ה כאן).

ה. כהוראה כללית יעצו חכמים שלא לדון יחידי — שאין דן יחידי אלא אחד (עפ"י אבות ד. עתוס'; רמב"ם סנהדרין ב, יא).

ו. נחלקו הראשונים האם יחיד המומחה לרבים, כמו יפה לקבלת עדות ביחיד, אם לאו. ויש מי שכתב שאין מועיל אלא כלפי עצמו, אבל בית דין אחר אינו יכול לדון עפ"י קבלת עדות כזו (עפ"י נתיב"מ ג).

ז. עתה אין דנים ביחיד כלל (שו"ת מהרי"ו קמו; רמ"א) לכתחילה (ש"ך).

ב. יש תוקף לקבלת רשות זו לפטור את המומחה לרבים, שאם דן וטעה — ייפטר מלשלם אפילו לא קיבלוהו בעלי הדין על עצמם. [ואם לא קיבל רשות — עליו לשלם אם לא קיבלוהו בעלי הדין לגמרי, אם לדין אם לטעות].

א. יש אומרים (בדעת הרמב"ם — סנהדרין ד, יד) שגם לענין לדון בעל כרחו של מי שאינו חפץ לדון בב"ד, צריך נטילת רשות זו. ואין כן דעת התוס'.

ב. קבלת רשות זו אינה מועילה למי שאינו גמיר וסביר. ולדעת הרבה ראשונים אף לא לגמיר-ואינו-סביר (ערמב"ם סנהדרין ד; ש"ך כה סקכ"ב).

ומי שהוא גמיר-וסביר אבל אינו מפורסם בחכמתו לרבים, מועילה לו רשות ראש הגולה שיוכל לדון יחידי, אפילו בעל כרחו של הנידון, אבל לא נפטר מלשלם אם טעה (עפ"י אורים ותומים כה).

ולענין שלשה הדיוטות — כתבו ראשונים שמועילה קבלת רשות מאת ראש הגולה לפטרם אם טעו (עפ"י רמ"ה ור"ן; טור חו"מ כה. יש שכתבו שאין כן דעת רש"י (ע' בירור הלכה). ונראה שאין זה מוכח).

ג. מי שקיבל רשות לדון, בכחו לתת רשות לאחרים. אבל במקומו של הנשיא, אין מותר לאחר לתת רשות אלא הנשיא בלבד (עפ"י תוס'). ויש סוברים שבכל אופן צריך את רשות הנשיא [אם באופן ישיר מהנשיא לדיין, או ע"י מתן רשות לאחר ליתן רשות] (ע' במאירי ורבנו יונה).

ד. יש אומרים שבסמיכה לדון כלול גם מתן רשות מאת הנשיא, הואיל והסמיכה נעשית ברשות הנשיא (כמבואר בירושלמי, וכן פסק הרמב"ם). ואין הדבר מוסכם (ער"ן ורבנו יונה. גם בתוס' להלן לג. ד"ה כאן) משמע לכאן' שסמיכה לבד פוטרת מלשלם, וא"צ עוד קבלת רשות מראש הגולה.

ה. קבלת רשות אחת מועילה לפטור את הטועה הן בהוראות איסור והתרן הן בדין מוטעה, ואין צריך רשות נפרדת לכל דבר (עפ"י תוס' ועוד). ואין כן דעת הרא"ש בתוספותיו.

ו. מתבאר בגמרא שבכחו של הנשיא למנוע פלוני מלהורות, כמו שאמר רבי 'אל יתיר' (כמוש"כ התשב"ץ ח"א קנט).

קבלת רשות מראש הגולה שבבבל, הואיל ויש להם כח רדיה וממשלה — מועילה אף בארץ ישראל. אבל קבלת רשות מהנשיא שבא"י לא הועילה אלא לא"י ולעצירות שבגבולין הנמשכות אחריה, ולא לבבל.

יש שהביאו גירסה הפוכה, ולפיה הנשיא שבישראל הוא השבט מיהודה וסמכותו עדיפה (ע' אוצר הגאונים בשם ספר והזהיר ועוד. ולפי"ז אין צריך לדחוק בפירוש הגמרא להלן ספ"ג 'אי ציית ציית... כמו שפרש רבנו תם שם). אבל אין כן דעת הרמב"ם ושאר ראשונים.

ג. גזרו חכמים משום מעשה שהיה, שארע מכשול לתלמיד שהורה וטעו השומעים בדבריו, שתלמיד אל יורה

אלא אם כן נוטל רשות מרבו, שרבו מדייק בו שהוא ראוי להורות לרבים ולא יצא מכשול מתחת ידו.

א. לפירוש הר"ן מדובר בתלמיד גמור [אבל תלמיד חבר מותר להורות שלא בפניו ממש, אפילו ללא נטילת רשות]. ובדעת התוס' כתב שהגזרה היתה על תלמיד-חבר [אבל תלמיד גמור אסור להורות מדין תורה בלא נטילת רשות מרבו בכל מקום].

ב. לא נטל רשות להורות, והורה וטעה בהוראתו והפסיד — יש אומרים שחייב לשלם (עפ"י ר"ד מבוגנפיד. וכן נקט הש"ך (כה סק"ו) לעיקר עפ"י בעה"מ תוס' ורשב"א, שכל שלא קיבל רשות ולא קיבלוהו על עצמם — חייב לשלם ככדיני ממונות). ויש חולקים וסוברים שכל שהגיע להוראה פטור אפילו לא נטל רשות וסמיכה (ע' במאירי ונמו"י; רמ"א כה, א וסמ"ע).

ג. להתרת מומי הבכור, נראה לכאורה מדברי הגמרא שצריך נטילת רשות מיוחדת. ולכך אמרו (בכורות לו) שכשיש מומחה, אין מתירים שלשה הדיוטות. וישנה דעה שאפילו בב"ד של עשרים ושלשה לא ישחט אלא על פי מומחה. וטעם הדבר, כי צריך בקיאות מיוחדת להתר מומין (ע' בשו"ת חות יאיר קט).

ד. אפשר להסמך למחצה, לענינים מסוימים בלבד. כגון רבי שהסמך את רב לזון ולהורות, אבל לא להתיר בכורות [אם משום שרצה לחלוק כבוד לרבה בר חנה, שהוא לבדו יתיר מומים. או מפני שהיה רב בקי באופן מיוחד במומים, והיה מתיר דברים שהיו נראים לרבים כמומים]. וכן להסמך לזמן מסוים בלבד — כגון רבי יוחנן שהסמך את רב שמן כשפרש ממנו לבבל, עד שיבוא אליו.

א. הרמב"ם כתב שאין למנות לדברים מסוימים בלבד אלא למי שראוי לכל הדברים, שהוא חכם מופלא בכל התורה כולה. וכתבו אחרונים שדבריו אמורים רק בנוגע לסמיכה ממש, ולא לנתינת רשות.

ב. יש מקום לחדש שמועילה נתינת רשות שתכנס לתוקפה רק לאחר זמן מסוים (ע' שו"ת אג"מ יו"ד ח"א קלה).

[אדם גדול, כיון שסמך — סמך (י"ג: כיון שנסמך נסמך) ואין להסיר הסמיכה אעפ"י שהיתה טעות בסמיכה — שכיון שעלה לא ירד (עפ"י גמרא להלן ל:)].

- א. מה דינם של מי בצעים לענין הכשר לקבלת טומאה ולמי חטאת? ומה דין מי ביצים?
ב. תלמיד שאינו במקום רבו, האם מותר לו להורות הוראה?

א. מי בצעים (= מי אגם ובצה. ערש"י ותוס') מכשירים לקבלת טומאה. ואינם כשרים למי חטאת (לפי שנאמר מים חיים אל כלי ואלו אינם צלולים, שעפר וטיט מעורבים בהם, והרי כאן חציצה בין המים לכלי (תוס'). ובכלל זה מי קרמיון ופיגה, שהם נהרות של אגמים שמימיהם עכורים.

מי ביצים אינם מכשירים לקבל טומאה. הלכך הלש עיסה בביצת תרנגולת או אווז (רש"י), אינה מקבלת טומאה.

ב. שנו בברייתא: תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו אלא אם כן היה רחוק ממנו שלש פרסאות [כנגד מחנה ישראל].

התוס' נקטו (עפ"י הסוגיא בעירובין סב) שבתוך שלש פרסאות, המורה הלכה במקום רבו ללא רשותו — חייב מיתה. חוץ לשלש פרסאות — אסור ואין חייב מיתה. ואם נטל רשות מרבו — מותר. ובתלמיד גמור מדובר. [ותלמיד חבר, כשלא נטל רשות מרבו אסור להורות חוץ לג' פרסאות מגזרת חכמים ולא מהתורה. ער"ן].

ולדעת הר"ן, חיוב מיתה יש רק במורה לפני רבו ממש. אבל שלא בפניו תוך ג' פרסאות אסור מהתורה ואינו חייב מיתה. חוץ לג' — אסור מגזרה דרבנן כל שלא נטל רשות מרבו. ותלמיד חבר מותר להורות בתוך ג' אף ללא נטילת רשות. יש אומרים שאפילו תלמיד גמור מותר לו להורות באקראי חוץ לשלש פרסאות, ללא נטילת רשות מרבו. ויש מתירים רק אם אין רגיל הרב לבוא לאותו מקום. (ערמב"ם ת"ת ה; שו"ע ורמ"א יו"ד רמב"ד).

במקום שאסור מהתורה, לדעת הר' דוד אסור אפילו נטל רשות מרבו. וכן פסק הרמ"א (יו"ד רמב"ד) ברבו מובהק, שאין מועילה נטילת רשות תוך ג' פרסאות. ואין כן דעת הר"ן.

דפים ה — ו

ז. פשרה בין בעלי הדין — בכמה דיינים היא מתבצעת?

לדברי רבי מאיר פשרה נעשית בשלשה [שהוקשה לדין]. וחכמים אומרים אפילו ביחיד. רשב"ג אמר ששנים שעשו פשרה, אין בעלי דינין יכולים לחזור בהם [שלא כדין שנעשה בשנים]. ופרשו דבריו שאפילו באחד כשר, ומה שאמר שנים כדי שיהיו עדים בדבר.

להלכה פשרה ביחיד, ויש אומרים בשנים (הו"מ יב,ו. ע' כס"מ סנהדרין כב,ו בדעת הר"ף והרמב"ם. אבל שאר מפרשים כתבו בדעתם שאף באחד מועיל).

כשרבים הם הפשרנים, יש אומרים שצריך שיסכימו כולם לדעה אחת (יב,יח. וע' חדושי ר' מאיר שמחה).

דף ו

ח. א. האם מצוה על הדיין לבצוע (-לפשר) או רשות או איסור?

ב. האם פשרה צריכה קניין?

ג. האם פשרה הוקשה לדין אם לאו?

ד. האם מותר לדיין להמנע מלהזקק לדון כאשר אחד מהצדדים הנו אדם קשה שעלול להציק לדיין אם יתחייב?

ה. האם יש ממש במחשבה 'מה לי להזקק להיות דיין, שמא אטעה בדין ואענש'?

א. לדברי תנא קמא, רשות ביד הדיין לבצוע כל שלא נגמר הדין. לרבי שמעון בן מנסיא, אפילו רק שמע הדיין דברי בעלי הדין ויודע להיכן הדין נוטה — שוב אסור לו לבצוע.

רבי יהושע בן קרחה אומר: מצוה לבצוע (אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם; ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו). ופרשו דבריו, מצוה להזכירם ולפתוח להם באפשרות זו, לומר אם דיין אתם רוצים או פשרה. וכן נהג רב הונא.